

ПОНЯТТЯ І ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ОБ'ЄКТІВ СПІЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Зенів М. М.,

*5 курс юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

Категорія правового режиму посідає особливе місце в системі правового регулювання суспільних відносин, і розглядається науковцями та законодавцем як комплексна правова категорія [4; 25].

Термін «режим» латинського походження. Дієслово *regere* означає «правити» або «спрямовувати». Рецепційований французьким правом, а пізніше правовими системами інших країн термін *regime* став міжнародним і в загальному плані визначається як система правил або обов'язкових установлень [3; 157]. Етимологічно «режим» походить від франц. «*regime*» – порядок (упорядковувати) та лат. – «*regimen*» – управління, керівництво і може означати: 1) точно встановлений розпорядок життя, праці, відпочинку тощо; 2) систему заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети; 3) певні умови, необхідні для забезпечення роботи, функціонування, існування чогонебудь [2; 179-180]. В юридичній енциклопедії режим визначають як встановлений національними законодавствами і нормами міжнародного права порядок у суспільних відносинах [13; 267].

Поширеність вживання категорії правового режиму майна в юридичній доктрині, разом з тим, не виробило законодавчого і наукового єдиного підходу до розуміння змісту й поняття «правового режиму майна». Так, в літературі виділяється правовий режим майна спільної сумісної і часткової власності, правовий режим майна подружжя, правовий режим майна батьків і дітей, правовий режим сім'ї. [1], правовий режим майна осіб, що зареєстрували шлюб і перебувають у фактичних шлюбних відносинах; режим власності та його здійснення; режим спільності і роздільності майна подружжя;

законний і договірний режими майна; режими окремих видів майна подружжя та ін.[3; 156].

Визначається правовий режим як сукупність засобів, заходів, норм для досягнення будь-якої мети; закріплений юридичними нормами і забезпечений сукупністю юридичних засобів соціальний режим деякого об'єкта; специфіка юридичного регулювання певної сфери громадських відносин за допомогою різних юридичних засобів і методів; «порядок регулювання, виражений в комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання взаємодіючих між собою дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, створюючих особливу спрямованість регулювання» [3; 157].

Правовий режим майна насамперед характеризується як певний порядок регулювання майнових відносин, який виникає внаслідок дії комплексу правових засобів, які становлять єдине ціле, незалежно від їх галузевої належності чи місця в системі права. Ними є норми права, правоздатність, юридичні факти, санкції, заходи заохочення та інші правові явища, що вважаються інструментами реалізації права, розв'язання завдань, що стоять перед ними [3; 158].

Разом з тим, як елемент правової системи юридичний режим з необхідністю передбачає наявність об'єкта регулювання, тобто об'єкта, режим якого встановлюється, і якими виступають відповідні суспільні відносини, а саме включена до них вольова поведінка людей. Майнові відносини між співвласниками, і які зрештою визначають характер правових режимів, досить різноманітні. Найчастіше виділяють два їх види: речеві (правовідносини з приводу майна) і зобов'язальні (наприклад, правовідносини подружжя щодо взаємного утримання) [3; 160-161]. А також внутрішні (виникають безпосередньо між співвласниками) і зовнішні (складаються між співвласниками, з однієї сторони, та третіми особами, з другої).

Правовий режим майна не зводиться до характеристики речі як такої або її окремих властивостей, а характеризується через відносини, що виникають між певними особами з приводу цієї речі, майна. Тому, наприклад, правовий режим жилого будинку, що належить подружжю, характеризується через сукупність тих прав і обов'язків, якими подружжя наділяються відносно цього майна, і порядок їх здійснення.

З цього випливає, що термін правовий режим відносно того чи іншого майна носить умовний характер. Адже «ніякого правового режиму речей насправді бути не може і він «встановлюється не для речей, а для поведінки людей відносно тієї чи іншої речі (майна)». Предмети матеріального світу, не включені до системи соціальних зв'язків, не можуть володіти яким би то не було режимом, в тому числі правовим, і визначатися через цю категорію. Насправді «режим об'єкта — лише скорочене словесне позначення порядку регулювання, висловленого в характері і обсязі прав по відношенню до об'єкта».

Безпосереднім же об'єктом правового режиму виступають різні види врегульованих правом суспільних відносин [3; 161-162]. Тому, включення терміну «майно» до поняття правового режиму є прийомом юридичної техніки, який дозволяє формулювати стислі правові конструкції [4].

У науковій літературі відсутнє цілісне визначення поняття «правовий режим об'єктів спільної власності». При цьому, проаналізувавши поняття його різновидів, на підставі їх узагальненого аналізу, я пропоную визначати: правовий режим об'єктів спільної власності – це побудований на єдиних регулятивних засадах і виникаючих внаслідок дії комплексу правових засобів порядок регулювання відносин, що визначає об'єкт правового регулювання, склад відповідного майна, підстави і порядок його набуття, використання і припинення, звернення на нього стягнень кредиторів, обсяг прав і обов'язків з приводу володіння, користування і розпорядження майном.

Необхідно розмежовувати поняття правового режиму об'єктів спільної власності і правового режиму об'єктів спільного майна. Так, з цього приводу Лепех С.М. зауважує, що зі змісту відповідних законодавчих положень (глава 7 і 8 СК України) випливає, що правове регулювання відносин співвласників щодо майна, яке перебуває у сфері їхнього управління, стосується не лише об'єктів відносин власності, але й інших видів спільного чи особистого майна кожного з них. Майном як особливим об'єктом вважається окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ч.1 ст.190 ЦК України). Відповідно, правовий режим такого майна повинен відображати особливості правового статусу суб'єктів права спільної власності не лише як власників речей, а й володільців зобов'язальних, виключних, інших майнових прав та носіїв відповідних обов'язків. Таку позицію науковець обґрунтовує, провівши порівняльну характеристику із зарубіжним законодавством, а зокрема, посилаючись на главу II ЦК Франції, яка називається «Про правовий режим спільності майна подружжя», в якій, зокрема, міститься параграф 1 «Про активи спільності майна» та параграф 2 «Про пасиви спільності майна» [5; 85-86].

Але з цього приводу є й інші наукові позиції. Так, на думку Ромовської З.В., об'єктом права спільної сумісної власності не може вважатися право вимоги, оскільки воно виникає із зобов'язальних (договірних або не договірних) правовідносин [8; 102]. При цьому у судовій практиці об'єктами спільної сумісної власності подружжя розглядають не лише активи, а й пасиви такого майна [5; 85-86].

На мою думку, особливістю правового режиму об'єктів спільної власності є можливість трансформації одних його видів у інші. Це має місце при перетворенні правового режиму об'єктів спільної сумісної

власності у спільну часткову, спільної сумісної або спільної часткової власності в особисту приватну власність, і у тому числі щодо об'єктів права власності подружжя. А також зміна законного режиму майна подружжя у договірний, режиму спільності майна подружжя на правовий режим роздільності, і навпаки та інші.

Наприклад, один із подружжя, з врахуванням волі іншого, вносить до статутного капіталу господарського товариства кошти зі спільного майна. До цього моменту це майно перебувало в режимі спільної власності як об'єкт (речі, гроші тощо). Після внесення воно стає власністю товариства, а право на частку в статутному (складеному) капіталі та відповідні корпоративні права набуває той з подружжя, хто виступає учасником товариства. При цьому інший з подружжя не позбавляється свого права на спільне майно (прав володіти, користуватися, розпоряджатися) – воно перетворюється на право вимагати виплати вартості майна товариства, пропорційно половині частки у статутному капіталі того з подружжя, хто виступає учасником товариства. Отож, тут відбувається зміна правового режиму спільного майна подружжя – замість речових відносин виникають відносини зобов'язальні [11; 80-81].

Другий приклад: коли «сторони можуть домовитись у шлюбному договорі про зміну правового режиму майна, набутого в шлюбі, та визначити його як особисте майно одного із подружжя або на особисте майно одного із подружжя поширити режим спільного майна подружжя» [6].

Узагальнена класифікація правових режимів об'єктів спільної власності:

- 1) залежно від джерела правового регулювання – законний (легальний) та договірний режими;
- 2) за суб'єктним складом співвласників – правові режими майна подружжя, батьків та дітей, фактичного подружжя, членів селянського (фермерського) господарства, а також членів сім'ї, які об'єдналися для спільної праці, ОСББ.
- 3) за об'єктом складом – режими речей, грошей та цінних паперів тощо;
- 4) за характером визначення частки співвласників у спільному майні – правовий режим об'єктів права спільної сумісної власності та правовий режим об'єктів спільної часткової власності;
- 5) за структурою правового режиму – прості та складні правові режими;
- 6) відповідно до характеру юридичних дій відносно майна – загальні та спеціальні правові режими;
- 7) з точки зору техніко-юридичних прийомів регулювання майнових відносин в сім'ї – загальні правові режими та режими-винятки [4].

Щодо загальних засад здійснення права спільної власності, то воно ґрунтується на принципі: реалізація права одним із співвласників не повинна утискати інтереси інших, тобто, воля і права кожного учасника спільної власності обмежені правами інших учасників (тому право спільної власності ще називають «утисненим правом власності»). Співвласники вправі залежно від призначення майна встановити порядок володіння, користування ним або його частинами у натурі, визначити черговість та інші умови користування конкретною річчю [10; 28]. При цьому, учасник спільної часткової власності наділений значно ширшими перспективами стосовно реалізації своїх повноважень, що втілюється, зокрема, у можливості самостійно розпорядитися своєю часткою (ст. 361 ЦК). Натомість учасники права спільної сумісної власності більше «зв'язані» між собою відносинами співвласності внаслідок того, що право власності кожного з них поширюється на все майно [9; 71].

Разом з тим, кожен із співвласників має право вчиняти різні правочини щодо спільного майна. І за цією ознакою здійснення спільної сумісної власності істотно відрізняється від здійснення спільної часткової власності, при якій кожен зі співвласників має право самостійно розпорядитися лише своєю часткою з дотриманням вимог про переважне право купівлі частки (статті 361, 362 ЦК України), тоді як у спільній сумісній власності розпорядження спільним майном здійснюється за згодою всіх співвласників [7; 320].

Визначальною рисою правового режиму об'єктів спільної власності є те, що цей об'єкт становить єдине ціле. Це означає, що право кожного із співвласників поширюється на весь об'єкт у цілому, а не на його частину. У зв'язку з цим для права спільної власності характерна множинність суб'єктів і єдність об'єкту [10; 27]. Інша особливість правового режиму об'єктів спільної власності полягає у процедурі захисту права спільної сумісної власності. А саме, те, що відповідні захисні норми чинного законодавства спрямовані як на захист прав співвласників від третіх осіб, так і на захист прав кожного співвласника між ними. Щодо способів захисту права власності, то останні можуть застосовуватися і при захисті права спільної сумісної власності. Адже, будь-який з заходів захисту цивільного права містить той елемент, який можна застосувати і при порушенні права учасників спільної сумісної власності [12].

Список використаних джерел:

1. Ариванюк Т.О. Правове регулювання відносин власності між подружжям: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т.О. Ариванюк; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
2. Барабаш Н. П. Поняття «правовий режим земель»: підходи до тлумачення / Н. П. Барабаш // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – Вип. 49. – С. 179-180.
3. Жилінкова І. Поняття правового режиму майна подружжя // Вісник Академії правових наук України. – 1999. - № 2. – С. 157.
4. Жилінкова І.В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / І.В. Жилінкова; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2000. – 39 с.
5. Коссе Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України // Часопис Київського університету права. – 2010. - № 2. – С. 25-29.
6. Лепех С.М. Правовий режим грошей як спільного майна подружжя // Право України. – 2013. - № 10. – С. 85-86.
7. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» від 22.02.2012 р. № 296/5
8. Електронний ресурс: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>
9. Науково-практичний коментар цивільного кодексу України. – Вид. 2, змінене і доп. / За ред. В.М. Коссака. – К.: Істина, 2008. – С. 320.
10. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: наук.-практ.коментар. – 3-тє вид., переробл. і допов. – К., 2009. – С. 102
11. Рябоконт Є. Поняття та особливості правового регулювання права спільної сумісної власності подружжя // Нотаріат для вас. – 2010. - № 3. – С. 71.
12. Сафончик О. Деякі питання реалізації права спільної часткової власності за законодавством України // Часопис цивілістики: науково-практичний журнал. – 2013. – Випуск 15. – С. 28. 11. Спасибо-Фатєєва І. Правові режими спільного майна подружжя // Право України. – 2013. - № 10. – С. 77-83.
13. Христенко Н.Ю. Право спільної сумісної власності фізичних осіб: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Н.Ю. Христенко; НДІ приват.права і підприємництва Акад. прав. наук України. – К., 2006. – 20 с.
14. Юридична енциклопедія: [в 6 т.] / [редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін.]. – К.: «Укр. Енциклопедія» ім.. М. П. Бажана, 1998. – Т. 5. – 2003. – 736 с.